

Hebben vrouwelijke rechters de rechtspraak veranderd?

Ashley Terlouw¹

De vraag die de titel vormt van dit stuk, is lastig te beantwoorden. Er zijn naast de emancipatiegolf zo veel ontwikkelingen geweest die ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de taakopvatting van de rechter, dat vrijwel onontwaaarbaar is welke invloed de toename van het aantal vrouwelijke rechters heeft gehad. Desalniettemin is het interessant de beroepsgroep zelf te laten reflecteren op dit onderwerp. De rechtspraak kan wel worden aangemerkt als hét voorbeeld van een Nederlandse organisatie die erin is geslaagd genderdiversiteit te bereiken en het glazen plafond voor vrouwen te doorbreken. Is de rechtspraak volgens rechters m/v veranderd door de komst van vrouwelijke rechters? Om die vraag te beantwoorden zijn 24 Nederlandse rechters geïnterviewd. In dit artikel wordt een beeld gegeven van de (strekking van de) interviews. Geëindigd wordt met een bespreking van een aantal schijnbare tegenstrijdigheden die uit de interviews naar voren kwamen.

Inleiding

De rechtspraak is hét voorbeeld van een Nederlandse organisatie die erin is geslaagd genderdiversiteit te bereiken en het glazen plafond voor vrouwen te doorbreken. Het aantal vrouwelijke presidenten overtreft inmiddels het aantal mannen in die functie, vier van de vijf benoemingen van presidenten van gerechtshoven is vrouw² en sinds kort hebben we een vrouwelijke president van de Hoge Raad. Ook als we kijken naar Nederlandse vrouwen in internationale toezichthoudende organen (rechterlijk en quasi-rechterlijk), dan valt op dat het daar vooral vrouwen zijn.³

In deze bijdrage staat de vraag centraal of vrouwelijke rechters de rechtspraak hebben veranderd. Deze vraag is echter nauwelijks te beantwoorden. Sinds de eerste Nederlandse vrouwelijke rechter in 1947 is er zeer veel veranderd in de maatschappij en in de rechtspraak. Dankzij de emancipatiegolf in de jaren zestig van de vorige eeuw zijn er in vrijwel alle functies meer vrouwen benoemd, zijn gezagsverhoudingen veranderd en zijn rechters vaker uit hun ivoren toren gekomen. Algemeen maatschappelijke ontwikkelingen zijn ongetwijfeld van invloed geweest op de taakopvatting van de rechter, zoals ontkerkelijking, internationalisering, multi-culturalisering, digitalisering en de veranderde aard van rechtszaken.⁴ Welke invloed er is uitgegaan van de toename van vrouwelijke rechters is daardoor vrijwel onontwaaarbaar. Er is, zoals een van mijn respondenten het noemde, een kip-

of-ei-probleem: is de rechtspraak veranderd door de komst van vrouwelijke rechters of zijn er meer vrouwelijke rechters door verandering van de rechtspraak? Of is het een parallelle en elkaar versterkende ontwikkeling of heeft het een niets met het ander te maken?

Omdat ik het probleem van de vraag vooraf al wel inzag, heb ik hem iets anders geformuleerd: is de rechtspraak volgens rechters m/v veranderd door de komst van vrouwelijke rechters? Om die vraag te beantwoorden heb ik in de eerste vier maanden van 2021, 24 Nederlandse rechters geïnterviewd, onder wie twaalf mannen (M1-M12) en twaalf vrouwen (V1-V12).⁵ Zij hadden verschil-

Auteur

1. Prof. dr. A.B. Terlouw is hoogleraar Rechtssociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Noten

- www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/06/25/benoemingen-gerechtopresidenten-rechtspraak.
- Met Dettmeijer in het CEDAW, Rijken in GRETA, Kullmann in het ECSR, Van den Brink in GREVIO en Van der Bas in het CPT en natuurlijk de voor dit nummer geïnterviewde Prechal in het HvJ EU en Schukking

in het EHRM.

4. Scheltema spreekt over de responsieve rechter: M. Scheltema, 'Bureaucratische rechtsstaat of responsieve rechtsstaat?', *NTB* 2015, afl. 9, p. 288.

5. Ik vermeld geen aantallen omdat het onderzoek een niet representatief kwalitatief onderzoek betreft maar gebruik hier en daar wel kwantitatieve termen zoals veel, een paar, enkele respondenten. Het doel is om variëteit te laten zien, maar tegelijkertijd het uitzonderlijke niet meer gewicht te geven dan het verdient.

© Robin Utrecht / ANP

lende posities binnen verschillende rechterlijke instanties, hielden zich bezig met verschillende rechtsvragen en hun ervaring bij de rechterlijke macht liep uiteen van 8 tot 34 jaar.⁶ Oudere rechters kunnen uit eigen ervaring beoordelen of de rechtspraak met de komst van vrouwelijke rechters is veranderd en, zo ja, hoe. Met het oog daarop was onder de respondenten ook een aantal gepensioneerd rechters, drie mannen en één vrouw. De interviews namen een half uur tot driekwartier in beslag. De respondenten heb ik gevonden via de zogenoemde sneeuwbalmethode.⁷

Schijn van genderneutraliteit

De interviews startte ik meestal met de vraag 'Zijn er verschillen tussen vrouwelijke en mannelijke rechters?' 'Nee' zeiden vrijwel al mijn respondenten aanvankelijk. Ze benadrukten dat het voor de uitspraak in elk geval niet uitmaakt of een mannelijke of een vrouwelijke rechter de zaak behandelt. V10 voegt daaraan toe: 'maar voor de sfeer in de rechtspraak wel, die is informeler en dat heeft ook invloed op de wijze waarop je inhoudelijk met elkaar over zaken spreekt.' Uitzonderlijk is het antwoord van M7: 'Ja, er zijn verschillen, het is gek om dat niet te durven zeggen. Dat klopt ook niet met de tegenwoordige belangstelling voor identiteit. Ontken de verschillen tussen vrouwen en mannen niet, dat staat werkelijke gelijke behandeling in de weg.' Uitzonderlijk was ook de reactie van V8: 'We weten niet of vrouwen ander soort beslissingen nemen, ik vraag het me af, maar voor het geval het wel uitmaakt is een mix belangrijk, dan is het bestaan van verschillende gezichtspunten tussen mannen en vrouwen geen probleem.'

De meeste respondenten nuanceren hun stellige 'nee' in de loop van het gesprek. 'Het zou niet moeten uitmaken', zegt M4, 'maar onderschat het effect op de rechtzoekende niet. Rechtspraak moet ook *appear to be just*'. En M6 denkt: 'Misschien zijn vrouwen wel beter, ze zijn langer in staat het gesprek op gang te houden en geven meer uitleg.'

Een paar vrouwelijke respondenten hebben kritiek op hun vrouwelijke collega's. Ze 'miepen' over werktijden, werklast, het rooster, of zijn 'minder zakelijk'. Maar de meeste respondenten zeggen het fijn te vinden met vrouwelijke collega's te werken (of met zowel vrouwelijke als mannelijke) en er zijn vrouwelijke respondenten die beklemtonen dat zij het vooroordeel willen wegnemen dat vrouwen elkaars grootste vijand zijn. Zo vertelt V10 dat ze vrolijker thuiskomt na een raadkamer met vrouwelijke collega's dan van één met mannen.

'Het maakt uit voor de sfeer,' aldus verschillende respondenten. M2 vindt 'grosso modo mannen dogmatischer en praktischer terwijl vrouwen meer door de bril van de mens kijken, maar,' zo voegt hij er onmiddellijk aan toe, 'er zijn ook rechtlijnig redenerende vrouwen'. Hij ziet de verschillen ook in de voorkeur van mannen en vrouwen voor bepaalde thema's: bij familierecht ziet hij meer vrouwen – 'ikzelf ben dat geneuzel over kinderen na twee zittingen beu' – en bij handelsrecht juist meer mannen. Bij die verschillende rechtsgebieden wordt volgens hem 'een beroep gedaan op verschillende vaardigheden'. Vrouwen zijn in zijn ogen zittingsvaardiger, 'kunnen beter omgaan met emoties'.

M7 wijst op onderzoek van Bijleveld & Elffers waaruit zou blijken dat er wel degelijk verschil is, met name in strafzaken waarin geweld aan de orde is.⁸ 'Vrouwen straf-

fen strenger, zeker bij geweldsdelicten die zijn gepleegd door vrouwen' zegt hij. 'En dat is aannemelijk want de strafmaat is ook gestegen sinds het aantal vrouwelijke rechters sterk is toegenomen.' Hij stuurt me later nog een onderbouwing daarvoor.⁹ Maar hij wijst er wel op dat het onderzoek van Bijleveld & Elffers onder studenten is gedaan en dat er niet meer dan een correlatie is tussen het strenger straffen en de toename van het aantal vrouwelijke rechters. Hij geeft ook nog een voor mij verrassende verklaring voor het strenger straffen door vrouwen. Het is volgens deze respondent niet zo dat vrouwen overcompenseren om niet zwak te lijken, maar: 'Een vrouw wordt zenuwachtiger van geweld. Een man vindt: je moet ook tegen een klap kunnen.'¹⁰

Imposter-syndroom?¹¹

Versillende respondenten vinden dat vrouwen perfectionistischer zijn dan mannen en zich grondiger voorbereiden. Zij verbinden dit soms aan een grotere onzekerheid van vrouwen. Dit doet mij denken aan het *imposter*-syndroom, ook wel het door-de-mand-val-complex genoemd. Veel vrouwen op hoge posities zouden eraan lijden. Ik vraag de andere respondenten ernaar en twee van hen achten het goed mogelijk dat daarvan sprake is.

V5 vraagt zich echter af of het zou kunnen komen door de wijze van selectie. Wordt dit perfectionisme tegenwoordig sterker gewaardeerd en is dat iets waarin vrouwen uitblinken? Zij laat doorschemeren dat ze jonge vrouwen soms té perfectionistisch vindt. M9 meent dat perfectionisme een valkuil is voor vrouwen. Zij lopen volgens hem een groter risico op *burn-out*. M4: 'Vrouwen zijn onzekerder, mannen zijn meer "*bluff your way through*". Vrouwen bereiden zich tot in de puntjes voor, mannen zijn meer van de grote lijn en losser. V10 vindt dat vrouwen hun onzekerheden meer laten blijken en dat vindt ze goed want 'twijfelen is nuttig'. Ze noemt ook het verschijnsel *maninterrupting*, mannen interrumpen vrouwen volgens haar drie keer zo vaak als andersom en vaker vrouwen dan mannen. Dat geldt volgens haar ook in raadkamers.¹²

Vrouwen als leidinggevend

Een aantal respondenten ziet wel degelijk verschillen tussen vrouwelijke en mannelijke rechters als het om leidinggevende of bestuurlijke posities gaat. V1: 'Zo gauw het gaat om leidinggevende functies is er wel verschil (...). Ik wilde niet hoger, want dat was een mannengedoe, geen fijne wereld, ego's belangrijker dan inhoud. Ik heb een tijd-

Een aantal respondenten ziet wel degelijk verschillen tussen vrouwelijke en mannelijke rechters als het om leidinggevende of bestuurlijke posities gaat

lang als vervanger de presidentenvergadering bijgewoond. Niet fijn, die *rat race*. Je moet sterk in je schoenen staan om ook zo te werk te gaan.'

M12 zegt: 'Leidinggevend zijn nu bijna allemaal vrouwen en de stijl van leidinggeven is echt heel erg veranderd, minder autoritair, meer gericht op persoonlijke verhoudingen en begrip voor persoonlijke problemen (soms overdreven)'. M3 vertelt dat er sinds de Herziening Gerechtelijke Kaart in 2016, veel vrouwelijke rechtbankpresidenten zijn: 'Ik denk dat zij iets anders brengen. Zij zijn sterk gericht op thema's als cultuur en welzijn van medewerkers en op samenwerking'. Over mijn vraag of mannen zich gepasseerd voelden, toen al die vrouwelijke presidenten werden benoemd, moet hij lang nadenken. 'Het was ook verjonging...' (jong-oud komt in meerdere interviews als thema naar boven). Ooit werkte hij als al iets oudere man samen met jonge vrouwen. Hij moest toen oppassen, vond hij zelf, om 'niet te imponeren' te zijn.

Versillende respondenten wijzen erop dat er in de loop der tijd veel is veranderd in de houding van mannen tegenover vrouwen. Mannen zijn inmiddels gewend om met vrouwen te werken. V2 wijst op mannen van de oude garde die niet bereid waren iets van een vrouw aan te nemen. 'De sectorvoorzitter zei tegen me: je bent jong en je bent vrouw, dat betekent dat je extra je best moet doen. Van vrouwen wordt door mannen vaker gezegd dat ze jong zijn dan van mannen, jong wordt dan als diskwalificatie bedoeld, alsof je een soort blij huppel bent. Je hebt nog wat te leren. Mannen hebben de neiging zich over je te ontfermen. Bij mannen wordt de connotatie jong in positieve zin genoemd.'

De blik van de buitenwereld

Rechters hoeven volgens de respondenten geen genderneutrale wezens te zijn. De meesten vinden het ook geen

6. Rechters waren afkomstig uit de volgende instanties: HR, ABRvS, CRvB, CBb; de Gerechtshoven van Amsterdam, Arnhem/Leeuwarden, Den Haag en 's Hertogenbosch; de Rechtbanken van Rotterdam, Midden-Nederland, Overijssel en Gelderland, waarvan vier presidenten, twee mannen en twee vrouwen en twee vrouwelijke teamvoorzitters. Ook wat betreft de sectoren waarin zij rechtspreken, heb ik gestreefd naar zoveel mogelijk variëteit.

7. Ik wil de respondenten hartelijk danken voor hun vertrouwen. Hier en daar heb ik

spreektaal gewijzigd in schrijftaal maar alleen zodanig dat het voor de inhoud geen verschil maakt.

8. C.C.J. Bijleveld & H. Elffers, 'Sekse en straftoemeting. Een experiment', *Tijdschrift voor Criminologie* 2010, 52, 4, p. 365-373. Anders hierover M. Rooij, 'A woman is the judge, 60 jaar vrouwelijke rechters in Nederland', *NJB* 2007, afl. 39, p. 2477, noot 8: voor zover er onderzoek is gedaan naar de vraag of het geslacht van de rechter van invloed is op de beoordeling, is de uitkomst daarvan negatief.

9. www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/TVRS-2019-01.pdf.

10. Vgl. Spong, *NRC* 2014: www.nrc.nl/nieuws/2014/06/10/vrouw-vonnist-anders-dan-man-1387031-a186830, verwijzend naar Phyllis Coontz in *Gender and Judicial Decision: Do Female Judges Decide Cases Differently from Male Judges; The Impact of Gender and Race in the Decisions of Judges in the United States Court of Appeal*; Jesse Prinsz, *Sex on the Bench: Do women and Men Have Different Moral Values?*; en: Catrien Bijleveld & Henk Elffers,

opcit noot 8.

11. De term *impostor phenomenon* is geïntroduceerd in 1978 door Pauline R. Clance & Suzanne A. Imes in het artikel 'The Impostor Phenomenon in High Achieving Women: Dynamics and Therapeutic Intervention'. Het wordt ook wel het *impostor*-syndroom of oplichterssyndroom genoemd.

12. Vgl. Margeet Vermeulen, 'Mannen onderbreken mannen, maar ze onderbreken vrouwen drie keer zo vaak', *de Volkskrant* 11 maart 2021.

Hoewel er volgens vrijwel alle respondenten voor de uitspraken dus geen relevant verschil is tussen vrouwelijke en mannelijke rechters, vinden ze unaniem diversiteit van de rechterlijke macht belangrijk. Vooral voor het beeld naar buiten

probleem als ze hun geslacht extra benadrukken met *make-up*, sierraden of door een baard of snor te laten staan, maar ze vinden wel dat rechters daarmee beter terughoudend kunnen zijn. V2 waarschuwt er ook voor om met kostbare sierraden klassenverschil uit te stralen. M4 vindt het 'wel goed om er redelijk neutraal uit te zien, geen rastahaar of hoofddoek'. Hij wijst evenals veel van zijn collega respondenten op de toga. 'Die dient om duidelijk te maken dat je een rol vervult.'

V6 vindt lippenstift en baarden geen probleem, maar wijst erop dat rechters er in de praktijk al ingetogen uitzien. 'Het zijn toch ons soort mensen. En hun taal moet vlekkeloos zijn.' M5 zegt: 'Geen korte broek, geen diep decolleté, geen tattoo. Je vertegenwoordigt de Staat, je moet er netjes uitzien.'

M11 vindt dat rechters neutraliteit moeten uitstralen, maar M7 vindt: 'Je moet niet proberen de anonimiteit van rechters zo strak mogelijk te maken, menselijkheid wordt belangrijker naarmate er meer robotisering is.'

Hoewel er volgens vrijwel alle respondenten voor de uitspraken dus geen relevant verschil is tussen vrouwelijke en mannelijke rechters, vinden ze unaniem diversiteit van de rechterlijke macht belangrijk. Vooral voor het beeld naar buiten. Op de vraag: ziet u verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke rechters, antwoordt V3 bijvoorbeeld: 'Nee, maar de buitenwacht ziet dat wel.'

De rechtspraak moet volgens vrijwel alle respondenten een afspiegeling zijn van de samenleving.

Geldt dit ook voor de samenstelling van de kamers? In sommige gevallen wel, vinden bijna alle respondenten. Het voorbeeld van zedenzaken wordt geregeld genoemd. M11 meent dat een verkrachtingszaak die alleen door vrouwen zou worden beoordeeld 'aan verdachte het idee kan geven dat hij al verloren heeft'. V2 denkt daar iets anders over: 'een diverse samenstelling van de raadkamer in een verkrachtingszaak is alleen nodig als empirisch is aangetoond dat verdachten dan eerder bereid zijn om te spreken. Niet voor het draagvlak. Daarvoor kun je als rechterlijke macht beter uitdragen dat het geen verschil maakt. Dus uitsluitend als het in het belang is van de waarheidsvinding.' M10 vindt diverse samenstelling van kamers helemaal niet nodig: 'partijen moeten het maar voor lief nemen.'

Van een kamer die eenzijdig uit vrouwen bestaat, wordt volgens de respondenten niet vaak een probleem gemaakt door procespartijen en van uitsluitend mannen al helemaal nooit. V4 vertelt wel over een strafzitting waarbij de kamer eenzijdig uit vrouwen bestond: 'Verdachte komt binnen, zegt: "Jezus, allemaal wijven" en vertrekt'.

M3 zegt dat kamers in zijn sector altijd divers worden samengesteld. De kamers worden eerst ingeroosterd,

pas later worden daar *at random* zaken aan toebedeeld. M7 vindt het belangrijk om rekening te houden met 'het vertrouwen van de justitiabele'. Hij voegt hier nog aan toe dat het representativiteitsverhaal wel heel gênant is omdat er zoveel migranten voor en zo weinig achter de tafel zitten.

V9 vindt dat vrouwelijke rechters geregeld niet respectvol worden bejegend door partijen en de pers en geeft verschillende voorbeelden, zoals de *avondklok*-zaak en de bejegening van rechter Marie-Anne Tan-de Sonnaville. 'De media zaten er bovenop dat ze een vrouw was.' Een ander voorbeeld betreft een zaak waarbij een van de partijen een pleitnota had opgesteld waarin keer op keer 'mijnheer de rechter' stond. Hoewel zijzelf de rechter was, bleef de advocaat maar 'mijnheer de rechter' voorlezen.

Een typisch vrouwenberoep?

In 2014 maakte de Rechtbank Den Haag zich kennelijk zodanig zorgen over de toename van het aantal vrouwelijke rechters, dat zij nadacht over het voeren van een voorkeursbeleid voor mannen.¹³ Het Clara Wichmann instituut reageerde kritisch. Ten eerste omdat organisaties geen voorkeursbeleid voor mannen mogen voeren, omdat het geen structureel achtergestelde groep betreft. Ten tweede omdat door een voorkeursbeleid voor mannen de indruk zou kunnen worden gewekt dat vrouwelijke rechters niet zouden voldoen, of niet de steun van de rechterlijke macht genieten. De Haagse rechtbank liet in een reactie weten dat ze niet de wet zouden overtreden door structureel de voorkeur te geven aan mannelijke sollicitanten. Het doel was een personeelsbeleid te voeren dat zou leiden tot een situatie die een afspiegeling vormt van de samenleving.¹⁴ Als mogelijk achterliggende reden voor de zorg van de rechtbank over het aantal vrouwen werd de 'Wet van Sullerot' genoemd.¹⁵ Naarmate het percentage vrouwen binnen een beroep hoger is, neemt de status en beloning van dit beroep af.¹⁶

De meeste respondenten hadden nooit van de Wet van Sullerot gehoord. Zij maakten zich er ook na mijn uitleg geen zorgen over omdat de status van de rechterlijke macht behoorlijk hoog is.¹⁷ Twee respondenten V9 en V12 noemden deze wet spontaan. Beiden menen dat de status van rechters inderdaad afneemt als er meer vrouwelijke rechters komen. V5 vreest dat het op den duur ook kan leiden tot lagere salariering. M6 zegt ongevraagd al aan het begin van het interview dat de tegenwoordige oververteenwoordiging van vrouwen in de rechterlijke macht 'een gevaarlijke ontwikkeling' is. 'Beroepen waarin vrouwen in de meerderheid zijn, devalueren in aanzien. Kijk maar naar Rusland.' Ook M3 geeft het voorbeeld van sommige Oost-Europese landen, waaronder Roemenië en Bulgarije. 'De rechtspraak daar (met voornamelijk vrouwelijke

rechters) staat niet hoog in aanzien.' Opnieuw stuiten we hier op een kip-ei-probleem, als er al verband is. M4 merkt op dat als dat effect er is, het een tijdelijk effect zal zijn. V6 zegt: 'Er zijn vast mensen die aan vrouwen minder status toekennen of die vrouwen in hoge posities lastig vinden, maar over twintig à dertig jaar maakt het niet meer uit.' V8 zegt: 'Ik hoop dat we niet zo'n vrouwenberoep worden als het onderwijs.'

Zijn er andere redenen waarom een oververtegenwoordiging van vrouwelijke rechters een probleem zou zijn? Het hangt er volgens de meesten vanaf hoe onevenwichtig de samenstelling precies is. De respondenten vinden het weer vooral een probleem met het oog op de buitenwacht. Een enkeling (m/v) antwoordt verontwaardigd dat een oververtegenwoordiging van mannen in het verleden nooit een probleem was.

Geen bijbaantje

Waarom zijn er tegenwoordig zoveel vrouwelijke rechters? Er kwamen verschillende mogelijke verklaringen naar voren die zijn te categoriseren onder de goede arbeidsvoorwaarden, de aard van het werk, het aanbod, de kwaliteiten van vrouwen en de wijze van selectie.

De meeste respondenten noemen de goede arbeidsvoorwaarden bij de rechterlijke macht, vooral de mogelijkheden om in deeltijd te werken en het eigen werk in te delen (met behoud van status). Veel respondenten wijzen erop dat vrouwen meer dan mannen waarde hechten aan het kunnen combineren van werk en zorg. V4 vindt: 'De rechterlijke macht is een ideale baan voor moeders.'

Deze niet-genderneutrale opmerking illustreert een punt dat ook in andere interviews naar voren komt: de zorg voor kinderen wordt primair als een taak van moeders gezien. Het is overigens wel zo dat in de rechterlijke macht ook mannen soms in deeltijd werken en vrouwen soms voltijds. Een van mijn vrouwelijke respondenten heeft acht kinderen en heeft toch altijd voltijds gewerkt. Toch kwam ik slechts één mannelijke respondent tegen die minder dan vier dagen werkte en hij was weduwnaar.

Het deeltijdwerken van vrouwen roept ook negatieve reacties op. V2 ergert zich aan sommige vrouwelijke rechters die het als een bijbaantje zien. Ook M3 vindt het rechterschap geen bijbaantje, maar erkent dat er goede arbeidsvoorwaarden zijn. 'Dat moet ook als je goede vrouwen wilt hebben.' Ook grote advocatenkantoren realiseren zich dat nu maar die lopen wel achter bij de Rechtspraak. Vrouwen hebben volgens deze respondent meer dan mannen 'heel veel ballen in de lucht te houden en zijn ook nog heel contentieus. Ze mogen wel wat milder zijn voor

zichzelf. Of mannen dezelfde verantwoordelijkheid op hun schouders nemen... ik vraag het me af.'

Sommige vrouwelijke respondenten noemden de veilige werkomgeving aantrekkelijk voor vrouwen.

V9: 'Je hoeft minder stelling te nemen dan in de advocatuur, maar het beroep geeft toch status.' M7: 'Rechterschap is minder competitief dan bijvoorbeeld advocatuur.' M12: 'De functie ligt ze beter, hij is gericht op harmonie.'

Een aantal respondenten noemde de geringere interesse bij vrouwen om veel te verdienen. 'Vrouwen gaan voor de inhoud, mannen voor het geld,' aldus bijvoorbeeld V6. 'Jonge jongens willen meer verdienen en zijn avontuurlijker, met name allochtone jongens.' V7: 'In bepaalde landen hebben rechters geen goede reputatie en aan advocaten kleeft het aureool van veel geld.' V4: 'De procedure is lang, dus lange onzekerheid, mannen hebben hier wellicht meer moeite mee, met name als ze kostwinner zijn.'

Veel respondenten noemden het grotere aanbod aan vrouwen, er zijn meer vrouwelijke rechtenstudenten, ze halen gemiddeld betere cijfers. M9: 'De dames zijn beter, vrouwen doen het beter in de studie, precisie, maar ik denk wel dat het slordige, rommelige van mannen wegselecteren niet goed is.' V12: 'Vrouwen zijn gewoon beter.'

Sommigen noemden de wijze van selectie. M7: 'Ik heb het vermoeden dat door vrouwen hoger wordt gescoord op vaardigheden die in de test worden gevraagd.' V9: 'De selectiecriteria passen beter bij vrouwen, zoals taalvaardigheid en communicatievaardigheden.' Ook M3 vraagt zich af of de strenge selectieprocedure van de rechterlijke macht niet in het nadeel van mannen werkt. 'Mannen komen aan banen via hun netwerken, niet via procedures.' V4: 'Mannen komen niet door testen. Waarom vallen ze af? Bereiden vrouwen zich beter voor?'

Voorkeursbeleid voor mannen?

De meeste respondenten vinden dat, als de man-vrouwverhoudingen in de toekomst sterk uit elkaar lopen en de rechtspraak een vrouwenbolwerk dreigt te worden, een voorkeursbeleid voor mannen denkbaar of zelfs wenselijk is, al is dit nu nog wettelijk niet toegestaan.¹⁸ Alleen bij gelijke geschiktheid, benadrukken ze bijna allemaal. 'Maar dat gaat natuurlijk geen evenwicht brengen als vrouwen gewoon beter zijn.'

Sommigen wijzen erop dat er informeel al lang sprake is van een voorkeursbeleid voor mannen. V5 zegt: 'In de SAC werd het hardop gezegd, als er een man is, heeft die een streepje voor.' En een van de presidenten (V8) bekend:

13. Blijkens een interne notitie die was besproken met de ondernemingsraad. Raymond Broere, 'Rechtbank wil mannen voor-trekken bij sollicitatie', AD 22 mei 2014. Zie ook <http://nos.nl/artikel/651040-rechtbank-wil-meer-mannen.html%20en%20http>.

14. [www.vrouwenrecht.nl/2014/08/08/brief-vvr-en-proefprocessenfonds-aan-raad-voor-de-rechtspraak-en-rechtbank-den-haag-over-voorgenomen-voorkeursbeleid-](http://www.vrouwenrecht.nl/2014/08/08/brief-vvr-en-proefprocessenfonds-aan-raad-voor-de-rechtspraak-en-rechtbank-den-haag-over-voorgenomen-voorkeursbeleid-voor-meer-mannen-in-de-rechtbank/)

[voor-meer-mannen-in-de-rechtbank/](http://www.vrouwenrecht.nl/2014/08/08/brief-vvr-en-proefprocessenfonds-aan-raad-voor-de-rechtspraak-en-rechtbank-den-haag-over-voorgenomen-voorkeursbeleid-voor-meer-mannen-in-de-rechtbank/).

15. <https://dezesdeclan.wordpress.com/2014/09/05/wet-van-sullerot-zweeft-boven-rechtersdiscussie/>.

16. Volgens De Groot van Leeuwen bedoelde Sullerot het omgekeerde. Sullerot (1968) stelt dat een beroep dat sociaal of economisch aan waarde verliest overgaat in handen van vrouwen. De Groot van Leeuwen, *De rechterlijke macht in Nederland* (diss. Utrecht), 1991, p. 164.

17. De respondenten noemen geen bronnen, maar uit het onderzoek van het CBS, 'Vertrouwen in mensen en in organisaties; <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3014> (laatst gewijzigd op 29 april 2021), blijkt bijvoorbeeld dat het vertrouwen in de rechterlijke macht relatief hoog is.

18. Art. 2 lid 3 van de Algemene wet gelijke behandeling luidt: Het in deze wet neergelegde verbod van onderscheid geldt niet,

indien het onderscheid een specifieke maatregel betreft die tot doel heeft vrouwen [cursivering ABT] of personen behorende tot een bepaalde etnische of culturele minderheidsgroep een bevoorrechte positie toe te kennen ten einde feitelijke nadelen verband houdende met de gronden ras of geslacht op te heffen of te verminderen en het onderscheid in een redelijke verhouding staat tot dat doel.

‘Het mag niet, maar het is er al lang. Een mannelijke kandidaat voor het familierecht laat ik niet lopen.’

‘Ik voer stiekem al een voorkeursbeleid voor mannen.’ En later: ‘Ook in besturen wordt al wel stiekem een voorkeursbeleid voor mannen gevoerd.’ M9, ook een van de presidenten, zegt over een voorkeursbeleid voor mannen: ‘Het mag niet, maar het is er al lang. Een mannelijke kandidaat voor het familierecht laat ik niet lopen.’ Op mijn vraag of dit allen geldt bij gelijke geschiktheid, antwoordt hij dat het voldoet aan een ondergrens voldoende is.

Een quotumbeleid wijzen de meeste respondenten af. Sommigen wijzen erop dat dit verboden is volgens Europese wetgeving.¹⁹ Een enkeling ziet het als een optie. V1: ‘Quotabeleid is een paardenmiddel, alleen als *ultimum remedium*.’ M3: ‘Kwaliteit staat voorop, liever geen quotumbeleid, maar kijk wat mannen nodig hebben om het vak aantrekkelijk te vinden.’

Hebben vrouwelijke rechters de rechtspraak veranderd?

Zowel aan het begin van het interview als aan het slot heb ik de respondenten deze vraag gesteld. Aan het begin van het interview vonden de meesten het een lastige vraag. De algemene lijn was: Ja, de rechtspraak is – net zoals de samenleving – in de afgelopen honderd jaar ontegenzeggelijk veranderd. Aan het slot van het interview menen de meeste respondenten toch dat er wel degelijk veranderingen zijn die aan de komst van vrouwelijke rechters zijn toe te schrijven, waarbij ze vrijwel allemaal benadrukken dat het om gemiddelden gaat, dat op individueel niveau vrouwen heel masculien kunnen zijn en mannen heel feminien.

M9: ‘De rechtspraak is met vrouwen completer geworden. Vrouwen zijn zakelijker, mannen willen nog wel eens meegaan in de emotie van een vrouwelijke procespartij.’ M5: ‘Ja, ik denk dat vrouwen de rechtspraak hebben veranderd. Mannen zijn in de communicatie wel zakelijker. Vrouwen hebben een andere toon richting justitiabelen.’ V5: ‘Vrouwen zijn van het aanpakken en minder hiërarchisch in hun denken: we doen het met zijn allen. Het zijn vaak vrouwen die zeggen “deze zaak moet voorrang krijgen”. Ze kunnen zich beter verplaatsen in personen en realiseren zich meer wat voor narigheid er achter een zaak zit en vertalen dat vaker in actie.’ M4: ‘Vrouwelijke rechters hebben de rechtspraak veranderd. De rechtspraak heeft een gevoelsmatiger imago gekregen en er is nu meer een samenwerkingssfeer. Vrouwen hebben een heilzame invloed, meer en andere aspecten komen aan bod. Het is een zegen om met vrouwen te werken (zolang ze slim zijn), er is meer empathie en betere communicatie en minder vliegen afvangen.’ M8: ‘Intuïtief zeg ik, ze hebben de sfeer veranderd, minder macho, het is een softiecultuur maar dat bedoel ik positief, vrouwen horen andere dingen. Het is *tricky* om te generaliseren maar ze luisteren beter.’ V6: ‘Vrouwen hebben een bredere blik, oog voor alle aspecten, ze zijn heel punctueel en precies, ze

hebben de dossiers beter bestudeerd, zijn beter voorbereid, pietluttig soms. Zittingen en raadkamers met vrouwen duren langer. Ze hebben ook veel oog voor de gevolgen. Mannen kijken op hoofdlijnen aan de hand van een beslissboom, details komen later wel.’

Deze respondent en M7 zijn de enige twee respondenten die denken dat het niet anders kan dan dat geslacht van de rechter ook uitmaakt voor de uiteindelijke uitspraak. ‘Er zijn verschillen en je zet ze in, bewust en onbewust.’ V9 vindt de vraag of vrouwen de rechtspraak hebben veranderd, lastig: ‘

Het kan bijna niet anders dat vrouwen invloed hebben, maar hoe precies? Vrouwen kunnen zich misschien beter verplaatsen in anderen en hebben er minder last van zich te moeten laten gelden.’

In een van de laatste interviews heb ik mijn voorlopige conclusie aan de respondent voorgelegd: de emancipatie heeft de rechtspraak veranderd. Emancipatie heeft ertoe geleid dat als feminien gekarakteriseerde eigenschappen meer ruimte hebben gekregen, ook door de emancipatie van mannen. Zij zijn eraan gewend geraakt met vrouwen, ook met vrouwelijke leidinggevenden, te werken. Deze respondent, M12, kan zich daar goed in vinden: ‘De hele maatschappij is veranderd, de cultuur is heel erg veranderd, minder gesloten. Vroeger had iedere rechter zijn eigen winkeltje waar hij niet te veel in liet kijken. Het was heel formeel en hiërarchisch, ook ten aanzien van de ondersteuning. Dat het nu anders is, heeft zeker te maken met de emancipatie en met de komst van vrouwen. Zij zijn meer gericht op sociale contacten en minder op concurrentie, de sfeer is er zeker door veranderd.’

Tot slot

Terugkijkend op de interviews zie ik vijf schijnbare tegenstrijdigheden:

- 1) De overgrote meerderheid van de respondenten meent dat het geslacht van de rechter voor de uitspraken geen verschil maakt, maar ziet wel verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke rechters.
- 2) Diversiteit van de rechterlijke macht vinden de respondenten van groot belang voor het beeld naar buiten, maar met het nastreven van dat beeld wekken ze tegelijk de indruk dat het geslacht van de rechter voor de uitspraak wél uitmaakt.
- 3) Een gemengde raadkamer m/v vinden veel respondenten met name in zedenzaken van groot belang, maar zij omarmen ook het beginsel van blinde toedeling van zaken.
- 4) De afspiegelingsgedachte wordt breed gedragen onder de respondenten maar rechters moeten er wel een beetje ‘normaal’ uitzien.
- 5) Volgens de respondenten is een belangrijke reden voor het grote aantal vrouwen binnen de rechterlijke macht dat het een vrouwvriendelijke werkomgeving is. Maar waarom is de mogelijkheid om in deeltijd te werken vrouwvriendelijk en niet manvriendelijk?

Ter afsluiting licht ik deze punten nader toe.

1. Geen verschil of toch verschil?

Essentialistische respondenten ben ik niet tegengekomen.²⁰ Alle respondenten benoemen verschillen tussen

vrouwelijke en mannelijke rechters. Dat maakt het opmerkelijk dat zij, op twee na, allemaal vrij stellig zeggen dat het geslacht van de rechter voor de uitspraken niet uitmaakt. Het lijkt mij aannemelijk dat iets van die verschillen ook terug te zien moet zijn in de uitspraken, met name als het gaat om door de respondenten veel genoemde verschillen als betere voorbereiding door vrouwen, meer bereidheid tot twijfel en een betere sfeer ter zitting. Er zijn inderdaad enkele onderzoeken gedaan die in de richting wijzen dat er wel enig verschil is in de uitspraken,²¹ maar onderzoek hiernaar zou op een veel grootschaliger wijze moeten plaatsvinden om hierover goed onderbouwde uitspraken te kunnen doen.

2. Beeldvorming, maar wat is diversiteit?

Doorslaggevend voor de wens van genderdiversiteit van de respondenten is het beeld naar buiten toe en de herkenbaarheid of afspiegeling, al werd door een aantal respondenten ook genoemd dat diversiteit goed is voor de organisatie zelf. Er is inderdaad veel wetenschappelijk onderzoek gedaan dat aantoont dat divers samengestelde groepen beter functioneren.²² Het is belangrijk te bedenken dat vrij kort geleden een eenzijdig mannelijke samenstelling van de rechterlijke macht geen probleem werd gevonden. Als het genderdiverse beeld naar buiten zo belangrijk wordt gevonden, kan dat de indruk wekken dat de rechterlijke macht zelf wel degelijk verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke rechters ziet. Het is de vraag of de rechterlijke macht op die manier vooroordelen niet mede in stand houdt of zelfs aanwakkert.²³ Daarbij is het lang niet zeker of de diversiteit tussen mannen en vrouwen groter is dan tussen vrouwen onderling of mannen onderling. Overigens is het opvallend dat verschillende respondenten zeiden dat er – al dan niet stiekem – een voorkeursbeleid voor mannen wordt gevoerd binnen de rechtelijke macht en dat zij zelf bij gelijke geschiktheid (of zelfs bij voldoende geschiktheid) de voorkeur aan een man geven.

3. Blind toedelen of gemengd samengestelde raadkamer?

Respondenten vinden grosso modo een gemengd samengestelde raadkamer belangrijker dan blind toedelen, met name in zedenzaken, ook weer vooral met het oog op het

beeld naar buiten. Dat is lastig want met blind toedelen is het zeer denkbaar dat de raadkamers eenzijdig uit vrouwen of mannen bestaan.²⁴ Er bestaat wel een oplossing die aan beide verlangens recht doet en die sommige gerechten ook hanteren, namelijk de gemengde kamers tevoren inroosteren en daar pas later *at random* zaken aan toedelen.²⁵ Wel moet worden bedacht dat het merendeel van de zaken enkelvoudig wordt afgedaan dus hetzij door één vrouwelijke hetzij door één mannelijke rechter.

4. Afspiegeling of wees normaal?

De rechterlijke macht moet zoveel mogelijk een afspiegeling vormen van de samenleving, vinden de respondenten en ze mogen gerust hun mannelijkheid of vrouwelijkheid tonen. Maar rechters moeten er een beetje 'normaal' uitzien. Dat is belangrijk voor de aanvaardbaarheid van hun beslissing. Hun uiterlijk mag geen afbreuk doen aan hun gezag. Rechters gedragen en kleden zich daar ook naar. De wet is statisch en de samenleving is dynamisch. De rechter moet meebewegen maar niet vooroplopen. Desgevraagd onderkennen de respondenten dat dit in de weg kan staan aan diversiteit in bredere zin, dat het een barrière kan vormen om rechter te worden voor rechters uit andere culturen, met bepaalde geloofsovertuigingen en uit een andere sociale klasse.

5. Vrouwvriendelijk of mensvriendelijk?

De rechterlijke macht is volgens veel respondenten een vrouwvriendelijke werkgever, door de mogelijkheid om in deeltijd te werken en het werk zelf vorm te geven. Dat dit vrouwvriendelijkheid wordt genoemd en geen manvriendelijkheid, laat zien hoezeer het ook binnen de rechterlijke macht nog vooral de vrouwen zijn die zorgtaken combineren met werk. Vanuit emancipatieperspectief zijn we er in mijn ogen pas echt als dit wordt benoemd als 'oudervriendelijk' of geschikt voor mensen die zorgtaken en betaald werk combineren.

Daarbij komt dan ook nog dat veel respondenten stellen dat vrouwen zich beter voorbereiden dan hun mannelijke collega's. Vrouwen zouden gevoeliger zijn voor *burn-out*. Zou dat echt iets in hun fysiek of psyche zijn of zijn ze nog altijd veel vaker dan mannen dubbelbelast? •

19. Art. 2 lid 2 en 4 Richtlijn 76/207/EEG van de Raad van 9 februari 1976 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden en de uitleg hiervan in de jurisprudentie van het HvJ EG in het bijzonder HvJ EG *Kalanke*, 17 oktober 1995, C-450/93.

20. Sloot definieert *essentialisme* als 'de aanname dat leden van bepaalde groepen een essentiële identiteit bezitten die alle leden van de groep delen en waar anderen geen deelgenoot van kunnen worden.'

B.P. Sloot, 'Moeten rechters lijken op de Nederlandse bevolking?', *Trema* 2004, nr. 2, p. 51.

21. Opcit noot 8.

22. Zie bijvoorbeeld Leonard Mlodinow, *Elastic. The Power of Flexible Thinking*, Penguin books Random House UK, 2018, p. 171 '(...) the mere presence of those with other points of view creates a spirit that encourages liberation from deeply ingrained assumptions and expectations. It promotes the consideration of more options and leads to better decision making'. Eerder schreef ik hierover in Terlouw & de Wilde, 'De rechter-plaatsvervanger. Nuttige outsider tegen groepsdenken.' *NJB* 2019/2553,

afl. 41, p. 3091 e.v. In dat artikel staan meer bronnen.

23. Rechter De Boer, toen nog werkzaam bij de Rechtbank Gelderland, legde begin 2021 in een interne blog het volgende dilemma voor aan haar collega's: 'Vinden jullie dat, als een meervoudige kamer uit enkel vrouwen bestaat, we (uitsluitend) voor de beeldvorming een vrouw mogen vervangen door een man? Of doen we dan een knieval voor het publiek, omdat het immers voor de beslissing niet zou uitmaken?'

24. Eerder schreef ik hierover: Terlouw, 'Schijn en wezen in de zittingszaal. Streven naar diversiteit bij de samenstelling van de

meervoudige kamer?', in: Böcker e.a., *Migratierecht en rechtssociologie, gebundeld in Kees' studies. Liber Amicorum prof. mr. C.A. Groenendijk*, Wolf Legal Publishers 2008, p. 269-280.

25. De code zaaktoedeling die per 1 april 2021 van kracht is geworden, laat bovendien in sommige gevallen maatwerk toe (art. 4) maar een definitie van welke zaken toedeling op maat vergen ontbreekt en er kan over worden getwist of het geslacht van de rechter een rol moet of mag spelen, www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Code%20zaaktoedeling%20-%20met%20preamble.pdf#search=toedeling.